זמן חירותנו!

מוקדש לשאול המלך

חג הפסח ידוע גם בשם חג החירות, על שום שחרורם של אבותינו, בני ישראל, מעול העבדות במצרים. מהי חירות? האם יש באמת אדם שהוא בן-חורין, או שזו רק מילה, ריקה מתוכן מציאותי? בחרתי לבחון את הסוגיה ע"י התבוננות במייצגים מתחומים שונים: היהדות הכללית, הקבלה והחסידות, הפילוסופיה ורוחניות 'העידן החדש'

מאת: א-ליענה ברוך, M.A.

השקפת היהדות

"עֲבָדַי זֵמַן עֲבָדַי עֲבָדִים הֵם – עֶבֶד אֲדֹנָי הוּא לְבַד חָפְשִׁי" (ר' יהודה הלוי)

"אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה" (אבות ו')

היהדות רואה כאדם בן-חורין רק אדם הכפוף לצו האלוקי בלבד. מי שעבד לזמן – שהוא יציר העולם הזה, עולם העשיה, ואינו קיים בעולמות עליונים – הוא בעצם כפוף למשהו שגם לו יש אדון, כלומר, הוא עבד של עבד.

לטעמי, להיות בְּחִירות (חופשי) פירושו להיות בעל בְּחִירות. היותנו 'עם הבחירה', מתייחס גם לבחירה שבחר בנו הקב"ה, אך גם לבחירות שיש לנו. רבים מחז"ל סבורים ש"אין מזל לישראל", כלומר ישראל מעל למזל, בקו "ישר-אל", שלא כמו הגויים שהם עכו"ם- עובדי כוכבים ומזלות, ואשר בחירותיהם נקבעות על פי מהלכים בעולמות עליונים ובתיווך של המלאכים שרי האומות.

ההשקפה הקבלית

"עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם, וַיּוֹצִיאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה. וְאִילּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, הֲרֵי אָנוּ וּבָנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ מְשֻׁעְבָּדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם." (מתוך ההגדה של פסח)

על פי הקבלה, סיפור יציאת מצרים הוא תיאור של מסע רוחני שאותו עובר אדם ביציאתו מהחושך ומהקליפות שנאחזים בנשמתו, הלא הם אותם כוחות רוחניים שליליים כגון אגו, תדמית, וגאווה.

בכל דור ודור, חייב כל אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, כיון שכולנו עוברים את אותו מהלך. האדם נולד עם "רצון לקבל" (אגואיזם). אם הוא משתמש ברצון זה על מנת לקבל לעצמו בלבד, נוצרת קליפה. אם האדם מתעל את "הרצון לקבל" על מנת לתת לזולתו, הוא הופך לכלי קיבול לאור אינסופי. עם קבלת עול ומחוייבות, האדם מתחיל להתאמן בהפיכת "הרצון לקבל" ל"רצון לקבל על מנת להשפיע".

לפעמים מצרים-הקליפות-איוור הנוחות, נראה לנו כמשהו טוב ("סיר הבשר"), אבל אין הדבר כך, ועלינו לשאוף להארה, ליציאה מהחושך. גילוי ההארה על פי רוב נעשה בהדרגתיות, אך בפסח יש פסיחה על השלבים, ובבת אחת ניתן לנו אור גדול מאוד. כשיש אור, אין קיום לחושך, והקליפות נשרפות מעוצמתו.

את החמץ (המסמל את מה שפסול בתוכנו) אנו מבערים לאור הנר, שנמשל לנשמת האדם. הנר מאיר עד המקום העמוק ביותר, ומאפשר לבער את הקליפה מהמקומות השפלים והנסתרים ביותר בתוכנו.

בליל הסדר כולו, אנו מצווים להתנהג כבני חורין, ולשתות את היין בנטיה לצד שמאל- להכניע את צד השמאל – צד היצר הרע והקליפות. גם באכילת המצה, לחם העוני, יש עניין גדול. המצה מסמלת בפנימיות האדם את יצר הטוב, והחמץ מסמל את יצר הרע. מצה מחסנת את האדם מבחינה רוחנית לכל השנה להתמודד עם הקליפות – האגו. בן-חורין הוא מי שיצא מגלות האגו והקליפות, אך זהו מהלך מחזורי ולא חד-פעמי.

השקפה פילוסופית מדינית - ז'אן-ז'אק רוסו

ז'אן-ז'אק רוסו, בן המאה ה-18, נחשב לפילוסוף החשוב של עידן הנאורות. ספרו הידוע, 'האמנה החברתית', פורסם ב-1762 והפך לאחד הספרים המשפיעים בפילוסופיה הפוליטית של תרבות המערב.

'האמנה החברתית' פותחת במשפט המפורסם: "האדם נולד חופשי ובכל מקום כבול הוא באיקיים". רוסו טוען כי האדם לא יכול להתקיים במצבו הטבעי, שאין בו חוק או מוסר, וכי במצב טבעי זה היה על המין האנושי להתאגד וליצור חברה, או לעבור מן העולם. לדידו של רוסו, האדם הוא בן חורין רק לאחר היווסדות המוסדות החברתיים. רק באמצעות יצירת אמנה חברתית כוללת, הוונחת את רעיונות הזכות הטבעית האישית של כל אדם, יכולים בני האדם להישמר להישאר חופשיים, וזאת מכיוון שהם מוסרים מרצונם את חירותם לסמכות הרצון הכללי, המגן עליהם מפני שיעבוד לרצונו של החזק. הרצון הכללי, שהוא מוסד המדינה, כולל את הרצון הפרטי של כל אחד מהפרטים שמסרו בידי המדינה את חירותם, והוא שומר על חירות זו, ויוצר בסיס חוקי ומוסרי לקיום האנושי. "כל מי שימאן להישמע לרצון הכללי, יכריחוהו לכך הגוף כולו. דבר זה אין פירושו אלא זה שיכריחוהו להיות חופשי", כותב רוסו.

כלומר, רוסו מגדיר אדם כבן-חורין רק כאשר הוא במסגרת מדינית, שבה ויתר מראש על חירותו ורצונותיו הפרטיים, לטובת הרצון הכללי, אשר בתמורה שומר על חירותו.

השקפה רוחנית של 'העידן החדש' - ניל דונאלד וולש

ככלל, תורות 'העידן החדש' דוגלות ברעיון שהאדם הוא היוצר את גורלו, והוא בן-חורין לבחור את דרכו, כאשר הבורא שש לספק לנו את מבוקשנו. חלק מהתורות מספרות לנו שאנו יכולים לבקש ולבחור באופן ספציפי, בבחינת "Ask and you shall receive"; תורות אחרות מתקדמות עוד יותר ומלמדות אותנו שאל לנו לבקש, אלא פשוט להודות לבורא או ליקום על כך שבקשתנו כבר מולאה.

תפישה כזאת מציג ניל דונאלד וולש מחבר סדרת רבי המכר "שיחות עם אלוהים" ו"שיחות עם האנושות". וולש, שגדל בבית קתולי, טוען שהחומר שהוא כותב הגיע אליו בשיחה ישירה עם אלוהים. האלוהים של וולש הוא כזה שמנסה לתקשר ישירות עם כל הנבראים, אך הוא אינו מתגלה לנו באופן מוחשי משום שעצם בקשתנו להתגלות בפנינו, מצביעה על חוסר אמונה מצידנו. כל בקשה שלנו מתוך רצון, נדונה לכישלון – כי היא נובעת מאמונה שאין לנו את הדבר שביקשנו, ולכן גם לא נקבל אותו. רק מי שמודה על מה שיש לו, מקבל את זה. הרגשת ה'יש' (וההודאה-הודיה על כך) יוצרת את ה'יש', והרגשת המחסור יוצרת מחסור. אין לנו צורך לבקש, אלא פשוט להאמין שכבר קיבלנו, ולהודות על כך.

תפישה זו מציבה בעיה למי שמאמין בשכר ועונש, ובכך שלא מספיק רק לבקש, או רק להודות, אלא אדם צריך להיות ראוי למילוי בקשתו. ייתכן מצב שבו נודה על משהו, ובעצם הוא לא יקרה לעולם, לא בגלל שלא האמנו מספיק, אלא בגלל שלא נמצאנו ראויים.

על כך עונה 'אלוהים' של וולש, שהתודה היא הכוח הגדול ביותר שקיים, והאמונה היא שיוצרת את הדברים. נשמתנו היא זו שיוצרת את עולמנו הפיזי מתוך האמונות והמחשבות שלה, ואלוהים עצמו מחכה שנגלה אותו, מתוך זה שהוא מעמיד פנים שהוא איננו. בני האדם רגילים לחשוב שאהבה מותנית בדבר מה, ואנחנו משליכים את זה גם על אהבת אלוהים. אבל אלוהים טוען שאנחנו לא מבינים אותו ("כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דְרָכֶיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה". ישעיהו נה, ח). האדם טועה בחשבו שהוא צריך להוכיח שהוא ראוי לאהבה, והוא לא מבין שאלוהים אוהב אותו ללא תנאי. על פי האלוהים של וולש, לאדם יש שתי בחירות בלבד – הבחירה בין פחד (צמצום, מחסור, 'רע') ואהבה (התרחבות, שפע, 'טוב'). אלוהים לא מבצע את הבחירות עבור האדם, ולא מתערב בהן. הוא בורא את האדם כיצור בעל יכולת בחירה, והאדם בן-חורין לעצב את חייו בעצמו.

מעניין שתפישה דומה לזו של וולש ניתן למצוא גם בחסידות.

השקפת החסידות - רבי נחמן מברסלב

ב'שיחות מוהר"ן', רבי נחמן אומר שאדם פועל ויעובד את ה' מתוך מערכת אמונות, תפישות והבנות, שמהן הוא מורכב, מבלי לבדוק אם הן אכן נכונות, ואם הן באמת רצון האל או סתם מחשבות אישיות שלו. מתוקף מוגבלותן של ההבנות הללו, האדם יישאר תמיד במסגרת יכולותיו מבלי אפשרות להתעלות, או להעמיק בדברים שאין לו את היכולת להבין.

הדרך להגיע למדרגות גבוהות, על פי רבי נחמן, היא דווקא הפשטות: קבלת רצון ה' כפשוטו, בלי לתת לו פרשנות או לנסות להבין אותו, כתוב בשיחות הר"ן (שיחה קנד), ובספר אוצר היראה (תמימות, אות ג): "כמה וכמה צדיקים גדולים ונוראים מאוד סיפרו בעצמם שלא הגיעו למדרגתם רק על ידי שעסקו בעבודתם בתמימות ובפשיטות גמור, והרבו באמירת תהילים ובהתבודדות ושיחה בינם לבין קונם בפשיטות וכו', וביקשו מאת השם יתברך רק מתנת חנם ונדבת חסד, ועל ידי זה דווקא הגיעו למה שהגיעו אשרי להם".

"אוצר מתנת חינם" הוא 'קרן קיימת', זמינה לכל אדם- ללא קשר למזלו, אמונותיו, השגותיו או מעשיו. אין צורך "להרוויח" את המתנה מאוצר זה, ולא חלים עליו חוקים כלשהם. זהו אוצר הנמצא בהישג יד תמידי לכולם, וכל אחד יכול בפשטות להתחבר למשאבים האינסופיים שלו ולמשוך ממנו שפע אל תוך חייו. המפתח לאוצר מתנות חינם הוא בהצהרה חוזרת ונשנית: "הריני מאמין באמונה שלמה, שבאוצר מתנות חינם, מתחוללות עבורי בדקות אלו ממש ישועות נפלאות ב(חוזיות/פרנסה/בריאות וכיו"ב). תודה על כל השפע המבורך בחיי!"

הנושא של מתנת חינם מופיע במדרש תנחומא (כי תשא אות כז). לאחר חטא העגל, כשמשה רבנו מתפלל בעד עם ישראל, הוא מבקש "הודיעני נא את דרכיך", ובחלק מתשובת הקב"ה אליו נאמר: "וחננתי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם". המדרש מבאר: "באותה שעה הראה לו כל אוצרות של מתן שכרן של צדיקים של כל אחד ואחד לפי מעשיו, והוא שואל: האוצר הזה של מי הוא? והוא אומר, של בעלי תורה. והאוצר הזה של מי הוא? של מכבדיהם. הוא מראה לו אוצר גדול מכולם, הוא אומר: רבונו של עולם, האוצר הגדול הזה של מי? אמר לו: מי שיש לו מעשים טובים אני נותן לו משכרו, ומי שאין לו חינם אני עושה ונותן לו מזה, שנאמר וחננתי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם".

את האוצר הגדול מכולם, נותן הקב"ה דווקא למי שלא מגיע לו דבר. אליו אנו מתכוונים בתפילות בימים הנוראים, וב"יהי רצון" שלפני אמירת תהילים: "ומאוצר מתנת חינם חננו".

אני מאחלת חג חירות שמח וכשר לכולנו!

א-ליענה ברוך, בעלת תואר מאסטר בפילוסופיה מטעם אוניברסיטת בר-אילן, עוסקת בנושאי רוחניות ובייעוץ פילוסופי.

עשרה מי יודע?

כמה עובדות על פסח שוודאי לא שמעתם קודם

כולנו בטוחים שאין שום דבר שאפשר לחדש לנו לגבי פסח, אז זהו, שדווקא יש! לפניכם 10 עובדות מעניינות, פיקנטיות ואפילו מוזרות על החג הקרב ובא...

1. פסח הוא החג היהודי העתיק ביותר מכל חגינו.

2. משה, למרות חשיבותו הרבה ביציאת מצרים, מופיע בהגדה אך ורק פעם אחת!

3. הסדר הגדול ביותר בעולם נערך, מכל המקומות, בנפאל. בכל שנה, עורכים חסידי חב"ד בקטמנדו סדר "בפסגת העולם". בשנת 2008 היו נוכחים בסדר כ- 2,000 אנשים!

4. צמחוניים משתמשים בסלק כתחליף לשוק הטלה אשר מונח על צלחת הסדר.

5. לפני מאות שנים, יהודים אשר התגוררו באזור הסהרה, נהגו לעזוב את כפריהם בחג הפסח ולצעוד לעבר המדבר, לזכר הליכתם של בני ישראל במדבר, במשך ארבעים שנה (הם לא באמת הלכו ארבעים שנה, אך יש להעריך את הסמליות...).

6. המהדורה האמריקנית הראשונה של ההגדה פורסמה ב- 1837 בניו יורק, על ידי סלומון הנרי ג'קסון. אותו הנרי ג'קסון היה זה שהקים את בית ההוצאה העברי הראשון בארה"ב ואת הירחון היהודי הראשון, שנקרא "The Jew". אפשר לומר, שג'קסון היה טייקון התקשורת היהודי הראשון...

7. בארבע הכוסיות שאנו שותים בליל הסדר יש 400 קלוריות! טיפ קטן: העדיפו יין רוזה, המכיל פחות קלוריות, לעומת יין אדום מתוק.

8. ישנו מנהג פמיניסטי המורה על הנחת תפוז בצלחת הסדר. מנהג זה החל את דרכו בשנות ה-80 של המאה הקודמת, בקרב נשים יהודיות, ליבריליות ופמיניסטיות בארה"ב. התפוז אמור להוות סמל לפוריותם של כל היהודים באשר הם; נשים, הומוסקסואלים, לסביות וכיוצ"ב.

9. במהלך מלחמת העולם הראשונה, בווילנה שבפולין, היה קשה מאוד למצוא יין כשר. בעקבות כך, הסמכות הרבנית יצאה בהודעה מיוחדת אשר אפשרה שתיית תה מתוק במהלך הסדר, במקום ארבע הכוסיות המסורתיות.

10. הנשיא האמריקאי, אברהם לינקולן, נרצח בליל הסדר 1865. דבר זה עורר הדים רבים בקרב הקהילות היהודיות בארה"ב. במקומות רבים הסדר נפסק, המזבחים בבתי הכנסת כוסו בבדים שחורים, ואת מקומם של שירי חג הפסח החליפו פיוטי יום כיפור.